Diskors ta' egħluq f'ġieh il-Prof. P.P. Saydon mir-Rev. Prof. Dun Karm Sant

Dawn id-diskorsi li smajna tal-Prof. Ġużè Aquilina u ta' Dun Ġwakkin Schembri naturalment fakkruni f'ħafna affarijiet li, nista' ngħid, kienu parti minn ħajti. L-ewwelnett ħadt pjaċir ħafna li intom stedintuni biex nagħmel dan id-diskors. Sew ir-rabta tiegħi mal-Prof. Saydon kif ukoll ir-rabta tiegħi ma' l-Għaqda tal-Malti huma intimi. Nista' ngħid li kelli relazzjoni intima mal Prof. Saydon u tant konna ħbieb illi kultant l-Isqof Gonzi flok "Sant" kien isejjaħli "Saydon"!

L-ewwel darba li ltqajt ma' Saydon kien meta daħal il-Malti fl-iskejjel sekondarji, fil-Liċeo. Saydon kien ġie biex igħamlilna l-eżami annwali tal-Malti. Taħsbux li kien xi eżami fit-tul. Il-matrikola dik il-ħabta kienet 120 kelma biss. Dak inhar kont rajtu l-ewwel darba. Kien għadu kemm qam minn marda u kien ikun dejjem bil-bastun, u, forsi min għadu jiftakar, kont tarah sajf u xitwa dejjem bl-umbrella minħabba riġlu. Imbagħad iltqajt miegħu meta ġejt fl-Università. Bħala Segretarju ta' l-Għaqda kienet ħaġa naturali li jkolli relazzjoni intima mal-kittieba li ssemmew hawnhekk ukoll. Imbagħad kien hemm l-interess tiegħi għall kors tat-Teoloġija. B'hekk sirt aktar midħla tiegħu għar-raġuni li kellna l-*lectures* flimkien. Dik il-ħabta l-*lectures* kienu mxerrdin 'l hemm u 'l hawn. Kienu *lectures* ta' żmien il-gwerra. Għamilna *lectures* il-Gotti; oħrajn saru fil-H.Q. ta' l-*iscouts* u fl-Istitut ta' San Ġużepp. Fl-aħħar imbagħad ġejna fl-Università. Mhux l-ewwel darba li Saydon għamlilna *lecture* bil-bombi neżlin madwarna. Kien igħidilna li jekk immutu hawnhekk, id-dinja xorta tibqa' miexja mingħajrna. Darba minnhom, nofs siegħa wara li konna ħriġna, f'xi s-siegħa, waqgħet l-Aula Magna bil-bombi.

Fil-kors tat-Teoloġija kont nara 'l Saydon ukoll. Kien igħallimna l-Iskrittura u kif diġà qalilkom Dun Ġwakkin, kellu Latin perfett. Saydon ma kienx it-tip li jpaċpaċ, imma l-qawwa tiegħu kienet fil-pinna. Ma kienx iħobb jitkellem u fil-fatt fil-laqgħat kont tarah f'xi rokna u ħaddieħor ipaċpaċ bil-karti f'idejh. Imma mbagħad ara tiġi f'idejn il-pinna tiegħu! Fil-lingwi kollha kellu ċerta konċiżjoni li tiskantak. Forsi ġejja mill-formazzjoni li kellu tal-Latin. Kif diġà smajna minn Dun Ġwakkin, fil-*lectures* tiegħu konna nkunu l-erbgħa ta' quddiem attenti u l-oħrajn...

F'dak li hu studju kien iżomm ruħu "konservattiv". Però fil-kuridur kien igħidilna kollox. Jien ngħid għalija għallimt mhux dak li smajt fil-katedra iżda b'li għallimni fil-kuriduri. Għax, kif kien igħid hu stess, kellu ideat avanzati imma naturalment meta kien ikun fil-katedra kien joqgħod attent.

Saydon kien wieħed mill-ewwel diretturi ta' l-Għaqda. Huwa daħal fl-Università fl-1931 u baqa' sa l-1964. Kellu għadd ta' kuntatti ma' barra. Niftakar meta kont mort l-ewwel darba l-Bibbliku u kulħadd beda jsaqsi għalih. Issemma l-Kardinal Bea. Meta kont nasal Ruma biex nistudja u kienu jarawni kienu minnufih jistaqsuni kif inhu l-Prof. Saydon. Darba minnhom kif rani l-Kardinal Bea fis-sajf qalli, "X'sar mill-Prof. Saydon?" u jien għidtlu li kien qiegħed Bengħajsa u li 'l bieraħ stess kont miegħu. Qalli li għandu l-*proofs* tal-Bibblika u xtaq ikun jaf x'sar

minnhom. Fissirtlu li ma kont naf xejn dwarhom u ktibt lil Saydon. X'kien ġara? Saydon meta kien ikun Benghajsa, il-posta taż-Żurrieq ma kienx jirċiviha. Kien iħalliha wara l-persjani tinġemgħa hemmhekk. Meta imbagħad kien imur lura kien jiġborha u kien jagħmel hekk apposta. "Biex ma joqogħdux idejquni" kien jgħid. U ħalla l-*proofs* ta' din ir-rivista bibblika hemmhekk — rivista internazzjonali li kien kiteb fiha diversi drabi. Wara li ktibtlu irċevejt ittra mingħandu flimkien mal-*proofs* u fissirli x'kien ġara.

Il-kontribut tiegħu dwar it-traduzzjoni tal-Bibbja. L-ewwelnett Saydon kien wieħed mill-promoturi tal-Malti, bla dubju. Jiena naħseb li l-interess tiegħu fil-Malti beda meta kien il-Bibbliku. Hemmhekk aħna l-istudenti tat-Teoloġija meta konna nsibu fl-Ebrajk xi kelma taqbel ma' tal-Malti konna niġġennu bil-ferħ. Naħseb li Saydon beda jinteressa ruħu hawn Malta għax kien diġà daħal l-Ebrajk fl-Università u kien jgħallmu Monsinjur Gonzi u forsi kien hu li deffislu f'rasu biex imur il-Bibbliku. Monsinjur Gonzi kien l-ewwel Professur ta' l-Iskrittura u l-ewwel sentejn kien għallimhom b'xejn imbagħad kien inħatar b'mod normali. Kien għalhekk jgħallem l-iskrittura u l-Ebrajk. Il-Grieg kien għadu ma daħalx għalkemm ir-Rettur Grima ried idaħħlu. Naturalment meta Saydon kien jistudja ma' Monsinjur Gonzi, li kien jiġi l-Professur tiegħu, kien introduċa ruħu ma' l-Ebrajk u baqa' affaxxinat mill-Ebrajk. U naħseb hawnhekk qam l-interess tiegħu fil-lingwi orjentali, u naturalment magħhom il-Malti. Dan qed ngħidu mill-punto di vista filoloġiku u xjentifiku u mhux mill-pożizzjoni soċjali tal-Malti fis-soċjetà Maltija għax dik hija kwistjoni oħra. Biss, meta ħa l-quddiesa huwa mar il-Bibbliku biex jistudja u jieħu l-Baċellerat minn hawnhekk. Dik il-ħabta l-Bibbliku kien ilu xi disa' snin imwaqqaf. Il-Bibbliku ġie mwaqqaf fl-1909 u Saydon kien mar fl-1920. Hemmhekk huwa ltaqa' mal-Prof. Vaccari li kien interessa ruħu fil-Malti u saħansitra kiteb grammatika ta' l-Għarbi u kien jaf jaqra u jitkellem bil-Malti daqsna. Dan Patri Vaccari kien miet ta' 39 sena imma kelli x-xorti li jmexxili t-teżi tiegħi għal-lawrja fl-1964. Kien qajjem dan l-interess fil-Malti, kiteb ħafna artikli dwar il-Malti u kien jinteressa ruħu f'dik li hi filoloġija.

Issa niġu għax-xogħol tiegħu fuq il-Bibbja. Ix-xogħol tiegħu tal-Bibbja milli jidher nistgħu ngħidu li beda fl-1920. Meta ġie minn Ruma, Alfons Marija Galea u Pietru Pawl Grima milli jidher ftehmu ma' Saydon sabiex bejniethom it-tlieta jittraduċu l-Bibbja kollha mill-bidu sa l-aħħar. Milli jidher qassmu x-xogħol b'mod li Saydon ħa l-bidu tal-Bibbja u l-oħrajn il-bqija. Saydon beda jittraduċi l-Ġenesi u beda jittraduċi mill-Ebrajk (mil-Lhudi) fil-waqt li l-oħrajn ma kinux jafu bil-Lhudi; la Alfons Marija Galea u l-anqas Pietru Pawl Grima. (Għalkemm Alfons Marija Galea kien beda jmur għal-lezzjonijiet ta' l-Ebrajk fl-għoxrinijiet għand Monsinjur Gonzi u wara l-1924 kien hemm jgħallem Patri Callus, Dumnikan u li mbagħad mar Oxford fl-1930 u baqa' hemmhekk sakemm ħa l-pensjoni u wara miet hawn Malta) Saydon għalhekk beda jittraduċi mill-Ebrajk bl-ideal li jibqa' jittraduċi sa l-aħħar mil-lingwi oriġinali kif fil-fatt ġara. Però sa l-1932 kienu dawn it-tlieta li flimkien ittraduċew il-Bibbja kollha kemm hi. Dawk il-faxxikoli ta' Saydon tal-bidu u l-bqija kienu ppubblikati fis-serje li kien joħroġ Alfons Marija Galea (bħal dawk

tal-"Mogħdija taż-Żmien" iżda mhux minnhom). Saydon baqa' sejjer bix-xogħol tiegħu mill-Grieg u mill-Ebrajk sakemm fl-1958 ittraduċu l-Bibbja kollha.

Fl-1937 kienu fittxewh il-Protestanti u dwar dan għandi artiklu aktarx imxandar fil-*Journal of Maltese Studies*. Xtaquh jagħtihom il-*copyright* u s-segretarju jew l-aġent tagħhom kien irrapporta Londra li avviċina lill-Prof. Saydon u la ma jridx jaċċetta l-ortografija l-ġdida. Dan kien proprju l-kuntrarju. Fil-fatt, Saydon kien qalli li ma riedx li l-Protestanti jużaw ix-xogħol tiegħu għall-Propaganda Protestanta. Saydon imbagħad ippubblika dawn il-libretti. Tinsewx li kienu ż-żminijiet iebsa tal-gwerra li għaddejna minnhom aħna.

Dwar il-kwalità tat-traduzzjoni: l-ewwelnett kienet xi ħaġa ġdida li Kattolku jittraduċi l-Bibbja mil-lingwi oriġinali u kienet xi ħaġa espressament ipprojbita għall-użu popolari. Saydon ħa inizzjattiva oħra favur il-Malti fis-sens li l-Kattoliċi dik il-ħabta ma kellhomx f'moħħhom li t-traduzzjoni tagħhom kienet se tintuża fil-Quddiesa, fil-Liturġija. Dik kienet ħaġa li ebda Kattoliku ma kien joħlomha! Aħna kellna nagħmlu bħal kif sar ġo l-Ingilterra u l-Ġermanija fejn kellhom traduzzjoni ta' traduzzjonijiet fost il-Kattoliċi u kellhom jagħmlu traduzzjonijiet ġodda adattati għall-quddiesa. Aħna kellna nagħmlu bħalhom, allavolja l-affari kienet ikkomplikata fis-sens illi kellna u ridna nadattaw ruħna għall-poplu. Tajjeb li ngħiduha din il-verità storika — għall-ewwel użajna l-Bibbja ta' Saydon fil-waqt li biddilna xi kliem u kien hawnhekk forsi l-unika darba li kelli xi ngħid miegħu. Għax ma ried ibiddel assolutament l-ebda kelma! Fil-fatt konna ppubblikajna wieħed mill-ewwel libretti bit-traduzzjoni tiegħu u jien biddilt xi kliem. Qalli biex inniżżel fl-introduzzjoni tal-librett illi dak it-tibdil ma sarx bl-awtorità tiegħu iżda ta' l-oħrajn. U hekk kellna nagħmlu!

Ix-xogħol ta' Saydon fil-Malti jibqa' fundamentali. Dik il-ħabta kien hemm żewġ tendenzi dwar il-Malti: tendenza minnhom kienet li nittaljanizzawh; l-oħra li nressquh lejn l-Għarbi kemm jista' jkun. Kienu żewġ estremitajiet u issa għandna mnejn sibna t-triq tan-nofs. Saydon naturalment kellu l-idea, dik il-ħabta bħal kittieba oħrajn, li "jibnu l-Malti"; nies bħal Cremona u Dun Karm kollha kellhom dan il-ħsieb. Illum din l-ansjetà mhix qiegħda fina. Naturalment il-kontribut ta' Saydon jinsab hawnhekk.

Hemm ħafna aktar x'jingħad iżda ż-żmien ma jippermittix. Nawguralkom li tmexxu l-Għaqda 'l quddiem. Aħna matul il-gwerra bqajna sejrin bil-konferenzi u meta iċċelebrajna l-għaxar anniversarju fl-1941 kien il-Ħadd u hekk kif bdejna l-programm bdew neżlin il-bombi fuq l-*Illustrious*!